

Liudmila Rupšienė, Ramutė Kučinskienė

MOKINIŲ IŠGYVENIMAI KEIČIANT MOKYKLĄ IR JŲ VERTINIMAS ŠVIETIMO SISTEMOS TOBULINIMO KONTEKSTE

Anotacija. Daugeliui Europos ir kitų poindustrinių valstybių mokinių bent vieną kartą gyvenime tenka keisti mokyklą ir pereiti iš vienos mokyklos į kitą. Lietuvoje atkūrus nepriklausomybę ir padaugėjus sisteminių mokyklos keitimo atvejų formuojasi naujos ir labai svarbios švietimo politikos ir praktikos problemos, kurių sprendimui reikalingi moksliniai tyrimai. Straipsnyje pristatomo tyrimo tikslas – išnagrinėti teigiamus / neigiamus mokinių išgyvenimus keičiant mokyklą ir juos įvertinti švietimo sistemos tobulinimo kontekste. Šiam tikslui siekti pasirinktas kokybinis retrospektyvus dizaino metodas – nestruktūruotas interviu, kurio dėka surinkti duomenys iš 45 suaugusių asmenų apie jų patirtus išgyvenimus keičiant mokyklą. Tyrimu atskleidžiami mokinių teigiami ir neigiami išgyvenimai, kurie sudaro pagrindą manyti, kad decentralizuota švietimo sistema su perėjimais ir pasirinkimo laisve labiau tinka rengti šiuolaikinėje visuomenėje gebančią visaverčiai funkcionuoti asmenybę. Tokiu atveju būtina siekti palengvinti mokyklos keitimo procesą ir atkreipti ypatingą dėmesį į mokyklos keitimo sunkumus patiriančius mokinius.

Esminiai žodžiai: mokyklos pasirinkimas, mokyklos keitimas.

Tyrimo teorinis kontekstas ir metodologija

Sisteminiai perėjimai dažniausiai vyksta tada, kai švietimo sistemos struktūroje egzistuoja atskiros pradinės mokyklos. Tuomet baigę pradinę mokyklą mokiniai turi keisti mokyklą ir pereiti į kitą. Toks mokyklų keitimas vyksta panašiu laiku daugelyje šalių. Pvz., Olandijoje 12 metų amžiaus moksleiviai keičia mokyklą, pasirinkdami tarp dviejų galimybių: arba į mokyklą, suteikiančias profesinį parengimą, arba į mokyklą, suteikiančias teorinį parengimą. Kitose šalyse, pvz., Didžiojoje Britanijoje, Airijoje, Prancūzijoje, Italijoje ir Ispanijoje, iš pradinės mokyklos pereinama į kitą mokyklą sulaukus 11–12 metų amžiaus, ir toliau mokomasi toje pačioje mokykloje iki vidurinės mokyklos baigimo. Šiaurės Europos šalyse, taip pat Portugalijoje, Slovėnijoje, Latvijoje ir Estijoje visas privalomas pagrindinis išsilavinimas gali būti įgyjamas toje pačioje mokykloje, tačiau galimi ir kiti variantai (European Commission, 2002; Marlow-Ferguson, 2001; Garpelin, 2005).

Anksčiau Lietuvoje (iki nepriklausomybės 1991 m. atkūrimo) veikė vieningos bendrojo lavinimo mokyklos modelis – visos mokyklos buvo vidurinės ir mokiniai jose galėjo mokytis nuo pirmos iki paskutinės klasės (lie-

tuvių kalba dėstomose mokyklose mokiniai mokėsi 11 metų, o rusų kalba dėstomose mokyklose – 10 metų). Mokiniai privalėjo mokytis arčiausiai jų namų esančioje mokykloje. Dėl tokios mokyklų tinklo struktūros sisteminių keitimų mokyklose nebuvo. Nesisteminiai perėjimai iš mokyklos į mokyklą vykdavo tuomet, kai mokinio šeima keitė gyvenamąją vietą, retais atvejais – kai mokinys nepritapdavo vienoje mokykloje arba siekdavo mokytis labiau prestižinėje mokykloje.

Po 1991 m. padėtis žymiai pasikeitė. Šiuo metu praktiškai beveik neįmanoma įgyti bendrojo išsilavinimo, nepakeitus mokyklos bent vieną ar du kartus. Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų šalių, švietimo sistemose vykstančių demokratizacijos ir diversifikacijos procesų dėka formuojasi įvairialypė švietimo paslaugų rinka. Švietime vis labiau įsigalint rinkos santykiams, logiška to išdava yra švietimo paslaugų pasirinkimo galimybių plėtra. Todėl viena ryškiausių švietimo politikos kryptių per pastaruosius trejetą dešimtmečių JAV ir daugelyje Vakarų Europos šalių buvo mokyklos keitimo ir pasirinkimo galimybių didinimas. Tėvai ir vaikai įgyja vis daugiau galimybių pasirinkti labiausiai jų poreikius tenkinančias ugdymo programas ir jas įgyvendinančias institucijas, ir noriai naudojami šiomis savo teisėmis.

Padaugėjus sisteminių mokyklos keitimo atvejų, formuojasi naujos ir labai svarbios švietimo politikos ir praktikos problemos, kurių sprendimui reikalingi moksliniai tyrimai. Nors Lietuvoje tik prasidėjo mokyklos keitimo fenomeno tyrimai, kitose valstybėse mokyklos keitimo tyrimai vykdomi jau kelis pastaruosius dešimtmečius. Atlikus mokyklos keitimo tyrimų analizę, išryškėja du dominuojantys požiūriai į mokyklos keitimą:

- *mokyklos keitimas kaip komplikuojantis mokinių tolesnį mokymąsi ir asmenybės raidą:* mokyklos keitimas visada reiškia radikalų pokytį vaikų ir jaunuolių gyvenime, jis gali turėti neigiamų pasekmių mokinio veiklai naujoje mokykloje (Rumberger, Larson, Ream, Palardy, 1999); jis yra rizikingas mokinio tolesniems mokymosi rezultatams [1]; perėjimo metu mokinys susiduria su sistema pokyčių, prie kurių jis turi prisitaikyti, ir tai sunkina mokymosi procesą (Rice, 2001); ugdymo proceso pertrūkiai arba netolydumas gali turėti neigiamos įtakos mokinių mokymosi pasiekimams – didelio mobilumo šeimose mokinių mokymosi pasiekimams tai atsiliepia neigiamai (Holland, Kaplan, Davis, 1974; Lacey, Blane, 1979); sisteminiai perėjimai iš mokyklos į mokyklą neigia-

mai veikia mokinių mokymosi pasiekimus (Blyth, Simmons, Carlton-Ford, 1983; Crockett, Peterson, Graber, Schulenberg, Ebata, 1989; Hawkins, Berndt, 1985);

- *mokyklos keitimo poveikio mokiniams įvairumas*: išgyvenimas į naują aplinką gali teigiamai paveikti mokinio vystymąsi, tačiau gali jį ir papildomai apsunkinti (Eccles, Lord, Midgley, 1991); mokyklos keitimas gali pabloginti, bet gali ir pagerinti mokymosi rezultatus – priklausomai nuo palaikymo sistemos [16].

Šie tyrimų rezultatai leidžia manyti, kad mokyklos keitimo fenomenas dar nėra tiek ištirtas, kad būtų galima teigti, jog mokinių asmeniniai, socialiniai, akademiniai poreikiai geriau tenkinami tokioje švietimo sistemoje, kurioje reikia ar nereikia keisti mokyklą. Todėl reikalingi tolesni tyrimai, kuriais būtų pagrįstas tolesnis švietimo sistemos tobulinimo procesas.

Iki šiol atliktuose tyrimuose ir mokyklų sistemos tobulinimo projektuose menkai atsižvelgiama į mokinių nuomonę. O mokiniai yra pagrindiniai mokyklos klientai, kurių poreikių patenkinimas yra pagrindinė ugdymo kokybės sąlyga. Iki šiol praktiškai beveik nebuvo tyrinėjami mokinių išgyvenimai, atsirandantys keičiant mokyklą. Kad mokiniai, keisdami mokyklą, patiria įvairius jaudinančius išgyvenimus, buvo konstatuojama 2004 m. atliktame Airijos mokslininkų tyrime su 900 mokinių, kurie baigę pradinę mokyklą perėjo į kito tipo mokyklą [19]. Kita vertus, būtina tyrinėti ne tik neigiamus (kaip dažniausiai daroma), bet ir teigiamus mokyklos keitimo padarinius. Todėl verta atkreipti dėmesį tiek į neigiamus, tiek į teigiamus mokinių išgyvenimus, susijusius su mokyklos keitimu. Kadangi apie ugdymo reiškinių po-

veikį asmenybei neretai galima spręsti tik po daugelio metų, kai asmuo jau subrendęs ir suaugęs, naudinga tyrinėti, kaip suaugę žmonės vertina mokymosi mokykloje metu patirtus išgyvenimus.

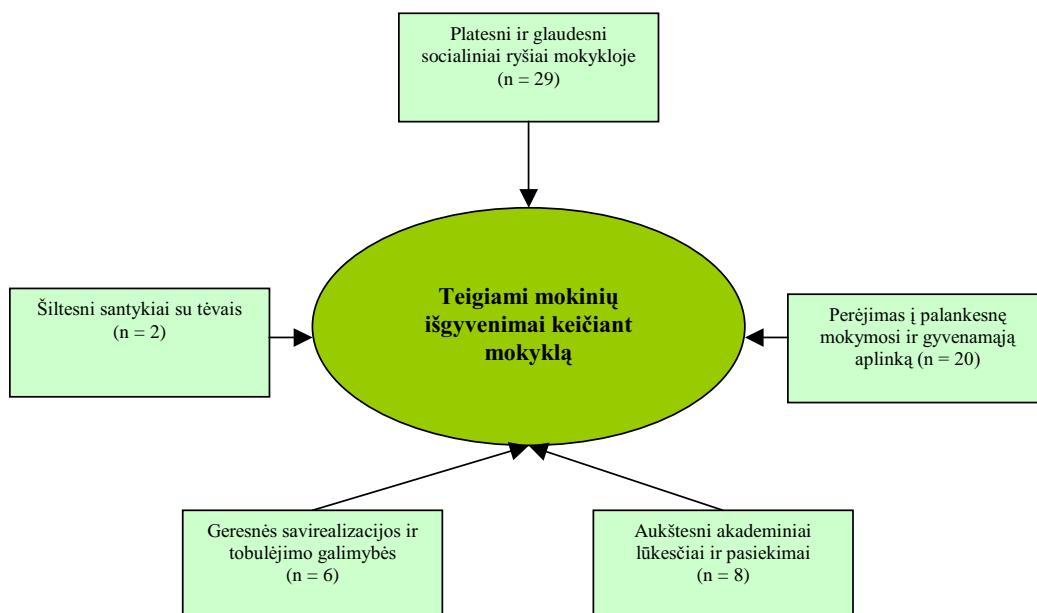
Atsižvelgiant į minėtus samprotavimus šio tyrimo **objektu** pasirinkti mokinių išgyvenimai keičiant mokyklą. Tyrimo **tikslas** – išnagrinėti teigiamus / neigiamus mokinių išgyvenimus keičiant mokyklą ir juos įvertinti švietimo sistemos tobulinimo kontekste. Šiam tikslui siekti pasirinktas kokybinis retrospektyvus dizaino **metodas** – nestruktūruotas interviu, su kurio pagalba surinkti duomenys iš suaugusių asmenų apie jų patirtus išgyvenimus keičiant mokyklą. Tyrime dalyvavo 45 suaugę asmenys (23 vyrai ir 22 moterys) nuo 19 iki 40 m. Beveik pusė tyrimo dalyvių buvo 20–22 m. amžiaus. Apie pusę respondentų tyrimo metu mokėsi aukštosiose mokyklose, kiti dirbo. Gauti duomenys analizuoti naudojant *kontent* analizės metodą. Taigi atliktas fenomenologinis tyrimas, kuriame koncentruojamasi į mokyklą prieš kurią laiką pakeitusių asmenų patirties ir jos vertinimo įvairovę.

* Čia pateikti duomenys surinkti vykdant LR ŠMM užsakytu atliktą tyrimą „Mokyklą pakeitusių mokinių sėkmingo funkcionavimo naujoje mokykloje socioedukaciniai veiksniai“ (vad. L. Rupšienė, 2005).

Tyrimo rezultatai

Teigiami mokinių išgyvenimai keičiant mokyklą.

Dauguma respondentų (40 iš 45) interviu metu išsakė tam tikrus mokyklos keitimą lydėjusius pozityvius išgyvenimus. Visi respondentų pasisakymai sugrupuoti į penkias kategorijas (1 pav.).

1 pav. Teigiamų mokinių išgyvenimų keičiant mokyklą kategorijos

Platesni ir glaudesni socialiniai ryšiai mokykloje. Perėjus į naują mokyklą labai svarbi mokinio socialinio funkcionavimo kokybė – kaip jam seksis išsaugoti ryšius su senaisiais draugais ir užmegzti bei įtvirtinti naujus socialinius ryšius. Geriausia, kai mokinys ateina į naują mokyklą (klasę) ne vienas, o kartu su vienu ar keliais mokiniais iš senosios mokyklos: *Perėjus iš dešimtos į vienuoliktą klasę buvo linksma dėl naujų ir senų draugų, nes su manimi pėjo ir keli mano buvę klasės draugai.*

Respondentų pasisakymai rodo, kad nemažai jų turėjo teigiamą nuostatą šiuo atžvilgiu, ir tai gali būti viena iš priežasčių, kodėl tai virto realybe: naujoje mokykloje įgyti draugai liko artimi ilgą laiką po mokyklos baigimo.

Dažnai išgyvenama, kad keičiant mokyklą prarandami senieji socialiniai ryšiai. Tačiau respondentų pasisakymai rodo, kad keičiant mokyklą nebūtinai prarandami senieji ryšiai. Atsidūrus tarp nepažįstamų mokinių naujoje mokykloje ryšiai su senaisiais draugais, kartu perėjusiais į naująją mokyklą, gali dar labiau sutvirtėti nei iki tol. Be to, senosios draugystės gali būti palaikomos ir nesimokant vienoje mokykloje, o kartu lankant įvairius užsiėmimus ne mokykloje.

Perėjimas į palankesnę mokymosi ir gyvenamąją aplinką. Kaip atskirą teigiamą perėjimo į naują mokyklą aspektą mokiniai vertina aplinkos pakeitimą. Ypač tai aktualu tiems, kuriems nepatiko psichologinis klimatas jų senojoje mokykloje (pvz., įsisenėję konfliktai su mokytojais, nepritapimas klasėje). Pakeitus mokyklą, išvengiamos naujos galimybės tokių mokinių savirealizacijai. Naujosios mokyklos tvarka, organizavimo ypatumai, statusas irgi laikomi svarbiais veiksniais: *Džiaugiasi, kad turėsiu ne vieną mokytoją, kaip pradinėse klasėse, o kelias ir kad visą dieną nereikės sėdėti viename kabinete, o turėsiu eiti iš vieno kabineto į kitą.*

Atrodytų, kad mokyklos ir gyvenamosios vietos keitimas gali ypač komplikuoti mokinio veiklą. Tačiau respondentų pasisakymuose randame ir priešingų vertinimų: *Gyvenau kaime, tačiau man čia nelabai patiko: nepatiko aplinka ir patys kaimo gyventojai, kurie nebuvo labai šilti, bendraujantys ir draugiški... turėjau tik vieną gerą draugę, todėl maniau, kad persikėlus iš kaimo į miestą prasiplys naujų draugų, žmonių akiratis.* Mokyklos keitimas ir kartu vykęs persikėlimas iš kaimo į miestą arba iš mažesnio miestelio į didelį miestą vertinamas ne kaip papildomas stresas, o kaip naujų galimybių bendrauti, draugauti, pramogauti atsiradimas: *Gražios viltys ir svajonės buvo susijusios su gyvenimo ir mokymosi mieste privalumais... diskotekos, būreliai, klubai.*

Aukštesni akademiniai lūkesčiai ir pasiekimai. Tai gali būti labai stiprus noras geriau mokytis, siekti aukštų rezultatų. Kartu džiaugiamasi ir užklasinės veikos įvairove, naujos patirties įgijimo galimybėmis: *Džiaugiasi, kad mokysiuos gimnazijoje, kad bus daugiau įvairių užsiėmi-*

mu... norėjau naujų patyrimų, naujos aplinkos ir veiklos, kad galėčiau save realizuoti. Aukšti akademiniai lūkesčiai keičiant mokyklą siejami ne tik su asmeninėmis pastangomis, bet ir su aukštesne naujos mokyklos mokytojų darbo ir elgesio su mokiniais kokybe. Iš respondentų pasisakymų galima suprasti, kad teigiamus mokinių išgyvenimus pakeitus mokyklą sukelia tokios mokytojų elgesio charakteristikos kaip reiklumas, supratingumas, dėmesingumas, rūpestingumas, gerumas, palankumas: *Atejus į ketvirtą klasę pajutau rūpestingumą, nes labai šiltai priėmė naujoji mokytoja... ji buvo labai miela ir graži. <...> Nors naujoji mokykla ir baugino, tačiau bendra atmosfera joje buvo jauki, dirbo supratingi mokytojai.*

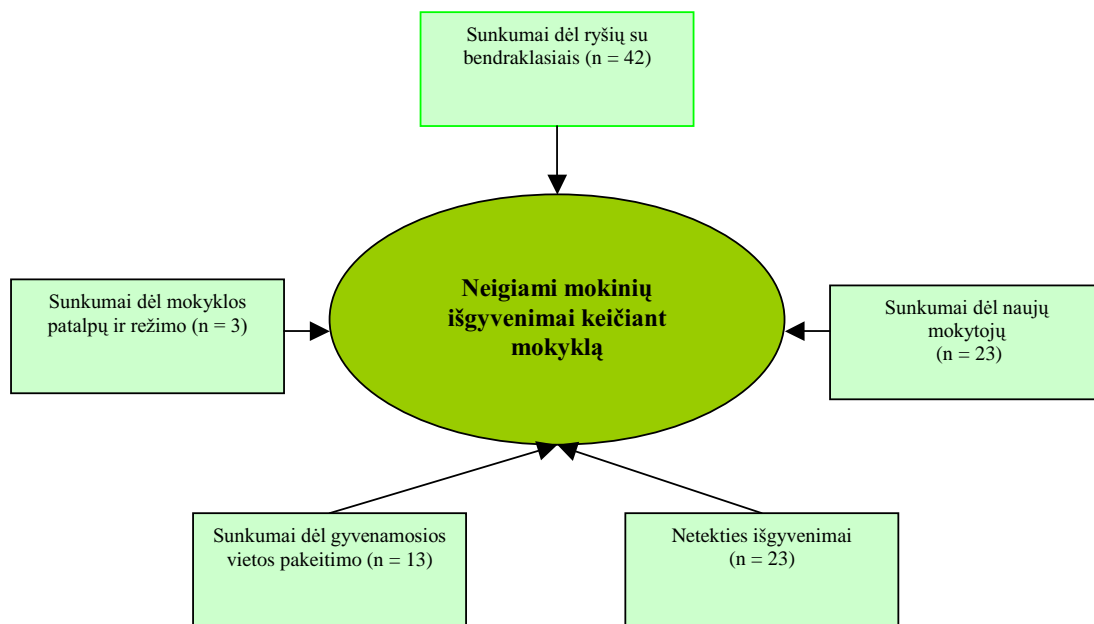
Geresnės savirealizacijos ir tobulėjimo galimybės. Mokyklos pakeitimas gali sudaryti geresnių ar visai naujų mokinio savirealizacijos ir tobulėjimo galimybių. Naujoje mokykloje iš anksto tikimasi ir dažnai surandama didesnė užsiėmimų įvairovė ar galimybė tobulėti tam tikrose srityse (pvz., šokiai, sportas): *Mokiausi vienoje klasėje su savo bendraminčiais – sportininkais, buvo galimybė tobulėti.*

Šiltesni santykiai su tėvais. Respondentų pasisakymuose randame teiginių, rodančių, kad mokyklos keitimas teigiamai paveikė vaikų ir tėvų bendravimą, padarydamas jį intensyvesnį ir nuoširdesnį: *Atejus į ketvirtą klasę tėvai nuolat rūpinosi ir klausinėjo kaip sekasi naujoje mokykloje, Padidėjo tėvų rūpinimasis... iki šiol buvusį formalų bendravimą su tėvais pakeitė pašnekėsiai apie naująją mokyklą, kas joje gerai, o kas blogai.*

1 lentelėje pateiktos teigiamų išgyvenimų keičiant mokyklą kategorijos ir jas detalizuojančios subkategorijos bei ištraukos iš interviu tekstų.

Neigiami mokinių išgyvenimai, keičiant mokyklą. Visi (išskyrus vieną) tyrimo dalyviai įvardijo kokius nors neigiamus išgyvenimus, susijusius su mokyklos keitimu. Išryškėjo šešios mokinių neigiamų išgyvenimų keičiant mokyklą kategorijos (2 pav.).

Sunkumai dėl ryšių su bendraklasiais. Dažniausiai respondentai nurodydavo, kad jų neigiami išgyvenimai yra susiję su nepritapimo prie klasiokų baime. Vieni respondentai teigė, kad jau prieš pradėdami mokytis naujoje klasėje jie nerimavo, jog gali būti atstumti, kiti respondentai nevartojo žodžio „atstūmimas“, tačiau įvardijo baimę dėl nepritapimo naujoje klasėje. Iš respondentų atsakymų galima spręsti, kad nepritapimo prie klasiokų baimė atsiranda iš girdėtų kalbų – tarp mokinių sklinda kalbos, kad naujoku būti sunku, kad sunku pritapti klasėje ir pasijausti „savu“. Paaiškėjo, kad tokioms baimėms atsirasti iš tiesų yra pagrindas: *Iš pradžių tikrai buvo sunku... jaučiausi lyg zoologijos sodo gyvūnelis, į kurį visi žiūri lyg per padidinamąjį stiklą... man buvo labai nedrąsu... jaučiausi iš pradžių labai vieniša... kadangi buvau gana nedrąsi, tai klasėje pirmą mėnesį jaučiausi užgesinta, vi-*

2 pav. Neigiamų mokinių išgyvenimų keičiant mokyklą kategorijos

siskai svetima naujų klasiokų aplinkoje... man trūko bendravimo, o su naujais klasiokais laikiausi atstumo. Kai kurie naujokai naujoje klasėje jaučiasi atstumti, nes bendraklasiai su jais nebendrauja, kai kurie teigė patyrę pažeminimą bei patyčias: *Kai keičiau mokyklą 4 klasėje... sunkiausia buvo susidraugauti su klasiokais berniukais... berniukai iš manęs tyčiodavosi, vadindavo „miestiečiu“, pravardžiudavo ir šaipydavosi.*

Sunkumai dėl naujų mokytojų. Kitas neigiamus išgyvenimus keičiant mokyklą sukeliantis veiksnys yra baimė nepritapti prie naujų mokytojų ir mokymo. Kai kurie respondentai išgyveno dėl santykių su naujais mokytojais, bijodami jų išankstinio neigiamo nusistatymo savo kaip naujoko atžvilgiu. Dažniausiai respondentai nurodė, kad išgyveno dėl to, kaip pritaps prie naujų mokytojų reikalavimų. Jie buvo įpratę prie ankstesnių mokytojų reikalavimų ir nežinojo, ko gali tikėtis iš naujų mokytojų: *Buvau pripratusi prie vienu mokytojų kaip prie žmonių ir prie to, kaip jie dėsto pamokas... žinojau, ko reikalauja iš mokinių... bijojau, kad bus sunku priprasti prie naujų mokytojų, prie jų pamokų aiškinimo.* Kiti respondentai nurodė, kad nerimavo, kaip mokytojai vertins turimas žinias. Taigi iš šių pasisakymų aišku, jog mokiniams kelia nerimą naujų mokytojų reikalavimai. Taigi iš respondentų pasakojimų galima suprasti, kad dalis mokinių sunkiai pripranta prie naujų mokytojų reikalavimų.

Netekties išgyvenimai. Neigiamus išgyvenimus keičiant mokyklą sukeliantis veiksnys yra susijęs su netektimi, kurią patiria mokiniai, pereidami iš vienos mokyklos

į kitą. Vieni mokiniai išgyvena dėl vieno – geriausio draugo (kurie pasiliko mokytis senojoje mokykloje) netekties, kiti – dėl daugelio ar visų senųjų draugų praradimo: *Atsimenu, kad gaila buvo palikti vieną draugę, su kuria kartu užaugome ir ėjome į mokyklą iki 3 klasės... ji buvo pati nuostabiausia mano draugė... menu, kaip mes būdamos mažytės žiemą brisdavome per pusnis namo, kaip krykštaudavome kaip du maži laukiniai žvėreliai...man tiesiog ašaros biro kaip pupos, kai teko su ja atsisveikinti.* Dar išgyvenama dėl mylimų mokytojų ir įprastos artimos aplinkos netekties: *Nenorėjau palikti <...> savo mylimo kiemo, darželių, pagaliau kaimo aplinkos, kuri mane taip žavi, nuramina... savo gimtajame kaime aš jaučiausi toks savas, kaip žuvis vandenyje, toks laisvas ir labai artimas, visų mylimas ir gerbiamas.*

Sunkumai dėl gyvenamosios vietos pakeitimo. Neigiamus išgyvenimus patiria mokiniai, kurie, pereidami į naują mokyklą, turėjo išvykti iš jiems įprastos aplinkos. Tai reiškia, kad jiems tenka išgyventi ankstyvą atskyrimą nuo tėvų. Kai kurie respondentai pažymėjo jautę baimę dėl to, kaip jiems seksis pritapti mieste. Galima sakyti, kad beveik kiekvienas respondentas – buvęs kaimo mokyklos mokinys, kuris atvyko mokytis į miesto mokyklą, – pažymėjo, kad jo neigiami išgyvenimai yra susiję būtent su tuo faktu, kad jis atėjo iš kaimo į miesto mokyklą. Kai kurie tiesiog taip ir aiškino, jog buvo atstumti vien dėl to, kad jie yra iš kaimo. Ypač išgyvena tie naujokai, kurie į naują mokyklą atvyksta iš kaimo mokyklos ir nepasitiki savimi. Štai kaip aiškina savo neigiamus išgyvenimus nepasitikintis savimi mokinys: *Baimės*

jausmui įtakos turėjo ir tai, kad buvau labai smulkaus kūno sudėjimo ir nuolat dėl to jaučiau kompleksą... anksčiau mokykloje jau buvau pripratęs, tai buvo artima aplinka, kur visus ir visi pažinojo... buvau ramaus būdo ir pradėti pokalbį visada būdavo nedrąsu, o tai ir sunkino pažintis su kitais vaikais.

Tik vienas respondentas teigė apie atvirksčią reiškinį – kaimo mokykloje iš jo buvo tyčiojama vadinant „miestiečiu“. Vienas respondentas taip aiškina savo nemalonių išgyvenimų naujoje klasėje priežastis: *Dauguma vaikų buvo turtingų, gerai žinomų tėvų vaikučiai, todėl jie manęs į savo ratą paprasčiausiai nepriėmė... jaučiausi kaip raupsuotasis naujoje klasėje.*

Sunkumai dėl mokyklos patalpų ir režimo. Neigiami išgyvenimai dėl naujosios mokyklos patalpų ar režimo nėra dažnai pasitaikantys, kadangi apie juos minėjo tik keli respondentai. Mokiniais naujoje mokykloje buvo neįauku, nes ji buvo didesnė, todėl tekdavo paklaidžioti ieškant reikiamos klasės ar kabineto: *Sunkumų sukėlė naujosios mokyklos aplinka – dideli, painūs koridoriai, nes pati mokykla buvo žymiai didesnė, nei ankstesnioji.* Kai kuriems respondentams nepatiko, kai reikėjo mokytis ne pirmoje (kaip senojoje mokykloje), o antroje pamainoje, arba kad atvykti į naująją mokyklą reikėdavo daugiau laiko.

2 lentelėje pateiktos neigiamų mokinių išgyvenimų keičiant mokyklą kategorijos ir *subkategorijos* bei jas iliustruojančios ištraukos iš interviu tekstų.

Kaip respondentai dabar vertina su mokyklos keitimu susijusius išgyvenimus. Laikui bėgant faktų, reiškinų, išgyvenimų vertinimai gali išlikti panašūs arba gerokai pasikeisti. Analizuojant buvusių mokinių išsiskyrimus apie tai, kaip jie dabar vertina prieš keletą metų patirtus išgyvenimus keičiant mokyklą, galima pastebėti, kad dauguma respondentų gana kritiškai vertina baimę, jaudinimąsi, nerimą, patirtus pereinant iš vienos mokyklos į kitą.

Dauguma šiame tyrime dalyvavusių asmenų teigia, kad dabartiniu jų požiūriu, mokyklos keitimas buvo pernelyg sureikšmintas, pernelyg daug buvo dėl jo jaudinamasi: *Net pačiam keista, kodėl man tai buvo taip svarbu... dabar to taip nesureikšminu... džiaugiuos, kad viskas susiklostė taip gerai, nes jei manęs būtų nepriėmę, tai dabar man tai keltų liūdnuos prisiminimus.* Keli respondentai vaikystėje patirtą jaudinimąsi dėl mokyklos vertina kaip natūralią reakciją į pokyčius: *Tuo metu tai buvo natūrali reakcija į šią situaciją, nes taip jaučiasi kiekvienas žmogus keisdamas aplinką, patekdamas į kitas gyvenimo sąlygas, pereinamas į kitą savo gyvenimo etapą.*

Kai kurie respondentai tų nemalonių išgyvenimų šaltiniu laiko tokias savo asmenines savybes:

- nedrąsumas: *Manau, kad per daug pergyvenau, patyriau nemažai neigiamų emocijų, nors visai be reikalo... dabar atrodo, kad nebuvo jau taip baisu, tik reikėjo man būti drąsesnei;*
- vaikams esą būdingas nesupratimas ar polinkis hiperbolizuoti: *Tada aš buvau vaikas, ir viską tikriausiai arba ne taip suprasdavau, arba kaip ir visi vaikai per daug „išpūsdavau“;*
- perdėtas jautrumas ir baimingumas: *Galėjau mažiau pergyventi dėl mokytojų nuomonės apie mane... praėjus kiek laiko po mokyklos baigimo viskas atrodo daug paprasčiau, o tada juk buvo taip svarbu... atsimenu, bijodavau net kažko paklaust mokytojų, jei nesuprasdavau.*

Du respondentai tvirtina, kad jeigu dabar vėl reikėtų keisti mokyklą, jie išgyventų panašius dalykus: *Manau, kad dabar panašiai jausčiausi, nes viskas, kas yra nauja, baugina ne tik mane, bet ir daugelį kitų žmonių.*

Keletas respondentų į klausimą apie neigiamus išgyvenimus atsakė labai glaustai, įvardydami juos kaip nesklausmingus ir nereikšmingus: *Nelabai aš ir išgyvenau... daug sunkiau išgyvena silpnesni, tylėsi vaikai ir kurie pereina iš kaimo mokyklos į miestą; Kitiems būna daug sunkiau prisitaikyti naujoje vietoje, ypač atėjus iš kaimo į miestą.* Taigi išskiriamos tam tikros vaikų charakterio savybės (silpnumas, tylumas, veiklos tempas) ir perėjimo iš vieno tipo gyvenvietės į kito tipo gyvenvietę veiksniai, kurie gali didinti nemalonių išgyvenimų tikimybę.

Dauguma respondentų teigiamai vertina mokyklos keitimo ir su juo susijusių išgyvenimų (teigiamų ir neigiamų) įtaką jų asmenybei ir tolesniam gyvenimui, akcentuodami:

- naujoje mokykloje atsiradusias geresnes ugdymo(si) galimybes,
- gyvenimiškos patirties įgijimą,
- adaptacijos gebėjimų įgijimą,
- asmenybės brandimą: *Šiuos išgyvenimus, tiek teigiamus, tiek neigiamus, aš vertinu tik pozityviai, kadangi neigiama patirtis „užgrūdino“ ateičiai, o lydimas teigiamų išgyvenimų galėjau pasiekti pagrindinį savo gyvenimo tikslą... viso to rezultatas aš šiandien laimingas,*
- teigiamas nuostatas pokyčių atžvilgiu,
- atsivėrusias naujas savirealizacijos galimybes.

Ilgalaikiai skaudūs prisiminimai apie mokyklos keitimo sukeltus išgyvenimus, minimi tik keleto respondentų: *Prisimenu juos, kaip blogą dalyką ir nebeįsivaizduoju vėl iš naujo tai patirti; Vis dėlto praėjo jau šešeri metai nuo šių išgyvenimų, į juos žiūriu lengviau, tačiau jie paliko žymę mano gyvenime... džiaugiuosi, kad visos šios problemos jau baigėsi; Pėjimas į penktą klasę man asocijuojasi su žiauriausiu gyvenimo periodu.*

Išvados ir diskusija

Atliktas tyrimas rodo, kad reikia kritiškai vertinti įsitvirtinusių nuostatą, kad mokyklos keitimas yra rizikingas ir netgi žalingas mokinių asmeniniam, socialiniam ir akademiniam funkcionavimui. Paaiškėjo, kad mokyklos keitimas gali mokiniui daryti tiek neigiamą, tiek teigiamą poveikį.

Paaiškėjo, kad mokiniai, keisdami mokyklą, patiria neigiamų išgyvenimų. Šie neigiami išgyvenimai yra susiję su netekties jausmais (draugų, mokytojų, įprastos aplinkos praradimu), su sunkumais dėl santykių su naujais bendraklasiais ir mokytojais, dėl apsunkinto pritaipimo prie naujos mokyklos patalpų ir režimo, dėl mokyklos keitimą lydintio gyvenamosios aplinkos pakeitimo. Ši išvada apie neigiamus išgyvenimus dera su kitų mokslinių tyrimų rezultatais, atskleidžiančiais, kad mokyklos keitimas gali turėti vienokių ar kitokių neigiamų padarinių mokyklą pakeitusiam mokiniui (pvz., Holland, Kaplan, Davis, 1974; Lacey, Blane, 1979; Blyth, Simmons, Carlton-Ford, 1983; Hawkins, Berndt, 1985; Crockett, Peterson, Graber, Schulenberg, Ebata, 1989; Rumberger, Larson, Ream, Palardy, 1999; Rice, 2001; Barber, Olsen, 2004).

Tačiau išryškėjo ir mokinių teigiamos patirties keičiant mokyklą dimensijos. Ši išvada patvirtina tų tyrimų rezultatus, kuriuose buvo konstatuojamas teigiamas mokyklos keitimo poveikis vaiko asmenybei (pvz., Eccles, Lord, Midgley, 1991; Strobino, Salvaterra, 2000). Tyrimo metu nustatėme, kad su mokyklos keitimu atsiranda galimybė pagerinti mokymosi ir gyvenamąją aplinką, išplėtoti platesnius ir glaudesnius socialinius ryšius mokykloje ir šeimoje. O retrospektyvinis respondentų savo išgyvenimų vertinimas leidžia manyti, jog tiek mokyklos keitimo metu patirti teigiami, tiek neigiami išgyvenimai padeda ugdyti asmenybės adaptacinius gebėjimus, įgyti „susidorojimo“ su gyvenimiškais pokyčiais patirtį, kuri yra svarbi ir kitose gyvenimiškų pokyčių situacijose.

Kaip matyti iš atlikto tyrimo rezultatų, mokinių neigiami išgyvenimai byloja apie adaptacijos prie reikšmingų gyvenimiškų pokyčių sunkumus, kuriuos patiria mokyklą keičiantys mokiniai (ypač – jautrūs ir nedrąsūs), o teigiami išgyvenimai – apie atsiveriančias naujas gyvenimo galimybes. Taigi galima sutikti su A. Garpelino (2005) nuomone, kad sisteminį mokyklos keitimą galima vertinti kaip gyvenimo slenkstį, kurį peržengti yra gana sudėtinga, tačiau reikalinga tam, kad įžengtum į suaugusiųjų pasaulį. Tokiu būdu mokyklos keitimas iš dalies atstoja šiuolaikinėse visuomenėse nunykusius socialinius ritualus (iniciacijas), žymintį žmogaus įžengimą į naują jo gyvenimo fazę (perėjimą į paauglystės ir jaunystės amžių). Tos iniciacijos kadaise buvo tarsi slenkstis į aukštesnį lygį, didesnes galimybes ir kartu didesnę prisiimamą atsakomybę.

Ar tobulinant švietimo sistemą verta labiau atsižvelgti į mokinių patiriamus adaptacijos sunkumus ir siekiant jų išvengti apriboti sisteminius mokyklos keitimus (nesisteminių mokyklos keitimų išvengti neįmanoma)? Ar geriau didinti mokyklos keitimo laisvę, kad mokiniams būtų suteikta galimybė pagerinti mokymosi ir gyvenamąją aplinką, išplėtoti platesnius ir glaudesnius socialinius ryšius, pagaliau – kad mokiniai galėtų plėtoti savo adaptacinius gebėjimus?

Yra pagrindas manyti, kad decentralizuota švietimo sistema su perėjimais ir pasirinkimo laisve labiau tinka rengti šiuolaikinėje visuomenėje gebančią visaverčiai funkcionuoti asmenybę, nes tokia sistema ne tik suteikia mokiniams galimybes pagerinti akademinį ir socialinį funkcionavimą, bet ir skatina mokinio asmenybės iniciatyvumą, aktyvumą, pasitikėjimą savimi, savarankiškumą, pasirengimą priimti iššūkius, valdyti stresą. Unifikuotoje mokyklų sistemoje ką tik išvardytų gebėjimų įgijimas tarsi atidedamas ateičiai, kai mokinys baigs mokyklą ir išeis studijuoti, dirbti, į kariuomenę ir pan.

Suprantama, kad švietimo sistemos tobulinimo (plėtojant mokyklos keitimą ir pasirinkimą) atveju būtina siekti palengvinti mokyklos keitimo procesą ir atkreipti ypatingą dėmesį į mokyklos keitimo sunkumus patiriančius mokinius. Tuo tikslu būtina taikyti specialias išlydėjimo iš senosios mokyklos ir priėmimo naujoje mokykloje programas, kurių veikimą tyrę mokslininkai konstatavo jų veiksmingumą [13; 19].

Literatūra

1. Barber B. K., Olsen J. A. Assessing the Transitions to Middle and High School // *Journal of Adolescent Research*. – Vol. 19, no 1, January 2004, p. 3–30.
2. Fenzel L. M. Changes in Global Self-Worth: Prospective Study of Changes in Global Self-Worth and Strain During the Transition to Middle School // *Journal of Early Adolescence*. – Vol. 20 (1), 2000, p. 93–116.
3. Fowler F. C. Introduction: The Great School Choice Debate // *Clearing House*. – Vol. 76 (1), September / October 2002, p. 4–8.
4. Fujita H. Education Reform and Education Politics in Japan // *American Sociologist*. – Fall, Vol. 31 (3), 2000, p. 42–58.
5. Garpelin A. Rites of Passage in School – Rites of Passage in Life // Paper presented at the ECER conference in Dublin 7–10 September 2005.
6. Gryphon M., Meyer E. A. Our History of Educational Freedom: What It Should Mean for Families Today // *Policy Analysis*. Cato Inst. – Washington, DC, 2003, p. 1–25.

7. Jeynes W. Assessing School Choice: a balanced perspective // Cambridge Journal of Education. – Vol. 30 (2), June 2000, p. 223–242.
8. Kafirsten S., Visscher A., De Jong T. Another Side to the Coin: the unintended effects of the publication of school performance data in England and France // Comparative Education. – Vol. 37 (2), 2001, p. 231–242.
9. Kučinskienė R., Rupšienė L. Tendencies of School Choice and its Influence on Quality of Education // Socialiniai mokslai. – Nr. 1 (51), 2006, p. 52–64.
10. Reay D., Lucey H. The Limits of “Choice”: Children and Inner City Schooling // Sociology. – Vol. 37 (1), 2003, p. 121–142.
11. Reed L. W., Overton J. P. The Future of School Choice // USA Today Magazine. – Vol. 131 (2692), Jan 2003, p. 49–51.
12. Rupšienė L., Kučinskienė R. Influence of Teachers’ Behaviour on Students’ Adaptation after School Transition. – ERIC: Reports-Research. ED490657; EBSCO, 2005.
13. Rupšienė L., Kučinskienė R. Relationship between pupils’ participation in leaving / initiation programs carried out at schools and the pupils’ academic, psychological and social functioning at the new school // Education-line. – 2006.
14. Rupšienė L., Tijūnėlienė O., Jautakytė R., Kučinskienė R., Žukauskienė L., Zulumskytė A., Sa-
veljeva R. Ugdymo kokybė skirtingo tipo mokyklose: mokyklą pakeitusių vaikų ir jų tėvų požiūris. – 2004 / Internetė <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/>.
15. Stevans L. K., Sessions D. N. Private / Public School Choice and Student Performance Revisited // Education Economics. – Vol. 8 (2), August 2000, p. 169–185.
16. Strobino J., Salvaterra M. School Transitions among Adolescent Children of Military Personnel: A Strengths Perspective // Social Work in Education. – Vol. 22 (2), April 2000, p. 95–105.
17. Sugarman S. D. The Promise of School Choice for Improving the Education of Low-Income Minority Children. Symposium, Rekindling the Spirit of Brown v. Board of Education. – Vol. 6, 2004, p. 1–6.
18. Tedin K. L., Weiher G. R. Racial / Ethnic Diversity and Academic Quality as Components of School Choice // The Journal of Politics. – Vol. 66 (4), November 2004, p. 1109–1133.
19. Smyth E., McCoy S., Darmody M. Moving-up. The Experiences of First-Year Students in Post-Primary Education. – NCCA, 2004.
20. West A., Pennell H. Publishing School Examination Results in England: incentives and consequences // Educational Studies. – Vol. 26 (4), December 2000, p. 423–437.

Summary

Liudmila Rupšienė, Ramutė Kučinskienė

PUPILS’ EXPERIENCES ACCOMPANYING SCHOOL TRANSITION AND EVALUATION OF THESE EXPERIENCES IN THE CONTEXT OF EDUCATIONAL SYSTEM IMPROVEMENT

The model of school, which used to function in Lithuania some time ago, was the unified general education school model. After 1990 the situation has remarkably changed. Now a person striving to acquire general education must pass from one school to another at least once. And it is not only the number of normative school transitions (i.e. transitions conditioned by the educational system) that is increasing but also the number of non-normative ones (determined by needs of the pupil and his/her family and other conditions). This situation creates a premise for the occurrence of a new urgent problem in the policy and practice of education, whose solution requires scientific research.

However, in the research and school system improve-

ment projects conducted so far they pay poor attention to pupils’ opinion. Whereas pupils are the main customers of the school and satisfaction of their needs is the prime condition of the quality of education. Therefore the object of the research we have chosen is pupils’ experiences accompanying school transition. The research aims to reveal pupils’ positive and negative experiences during school transition. For the purpose of this study we used a qualitative retrospective design, namely, an unstructured interview. During this interview we asked adult people to recall their experiences during school transitions. The sample of the research included 45 adults (23 men and 22 women) of 19 to 40 years old. The data gathered were analysed by *content analysis* method, dis-

tinguishing categories and subcategories of positive and negative experiences. Hence, we conducted a phenomenological research focusing on the variety of experiences of people who passed from one school to another some time ago.

40 of 45 respondents stated that school transition was accompanied by certain positive experiences for them. We distinguished five categories of pupils' positive experiences during school transition, namely, 1) wider and closer social relationship at school (n = 29), 2) passing to a more favourable study and living environment (n = 20), 3) higher academic expectations and achievements (n = 8), 4) better opportunities for self-actualization and self-perfection (n = 6), 5) warmer relationship with parents (n = 2).

Almost all the respondents, except one, acknowledged that their school transition was accompanied by negative experiences in one or some of the following areas: 1) strain in their relationship with classmates (n = 42), 2) strain in their relationship with new teachers (n = 23), 3) feeling of loss (n = 23), 4) discomfort due to moving to a new residence place (n = 13), and 5) discomfort concerning the school premises and schedule (n = 3).

Looking back most of the research participants positively evaluate influence of school transition and experiences (both positive and negative) accompanying it on their personality and further life. They believe that significance of school transition was exaggerated, that they worried about it too much. However such experiences

are considered to be a natural reaction to changes. The respondents suppose that the source of their unpleasant experiences lay in their own personal features (timidity, typical for children lack of understanding or their disposition to overestimate various phenomena, exaggerated sensitivity and apprehension). We have distinguished certain features of children's character (weakness, quietness, activity rate) and factors of moving from one type of residence area to another, which can increase the probability of unpleasant experiences.

After completion of the research we can come to a conclusion that developing the modern school system in Lithuania it is necessary to increase possibilities for passing from one school to another and choosing a school. School transition partly stands for social rites (initiations), which used to mark person's stepping into a new stage of his / her life (the passage to adolescence) and have withered in contemporary societies, although once these initiations were a kind of a threshold to the higher stage, wider opportunities and greater responsibility at the same time. We can state that the school system providing school transition and school choice opportunities is a better tool to prepare a person able to effectively act in the modern society, because such a system encourages initiative, activity, self-confidence, self-dependence, readiness to face challenges and cope with a stress. In the unified school system acquisition of the above mentioned abilities was as if postponed to the future when the pupil finishes school and goes to study further, work, serve in the army, etc.

*Klaipėdos universitetas,
Pedagogikos fakultetas
Įteikta 2006 m. rugsėjo mėn.*

Mokinių teigiamų išgyvenimų keičiant mokyklą *kontent* analizės rezultatai

Kategorijos	Subkategorijos	Ištraukos iš interviu tekstų
Platesni ir glaudesni socialiniai ryšiai mokykloje	Džiaugsmas dėl draugų rato prasiplėtimo	<i>Kai tekdavo keisti mokyklą visada džiaugdavausi, kad susirasiu naujų draugų</i>
	Ilgalaikių draugystių užmezgimas	<i>Naujoje mokykloje įgijau gerų draugų, su kuriais bendrauju iki šiol</i>
	Senų draugystių išlaikymas	<i>Buvo linksma dėl< ...> senų draugų, nes su manimi perėjo ir keli mano buvę klasės draugai</i>
Perėjimas į palankesnę mokymosi ir gyvenamąją aplinką	Nebereikia bendrauti su mokinio nemėgusiais mokytojais	<i>...nesusidurdavau su mokytoja, kuri išties manęs nemėgo, žemindavo bendraklasių akivaizdoje</i>
	Džiaugimasis ištrūkus iš nemalonios aplinkos	<i>Labai džiaugiasi, jog palieku senąją mokyklą, kurioje nelabai radau sau vietos</i>
	Priimtinesnė tvarka mokykloje	<i>Patiko aplinka ir nauja tvarka</i>
	Geresni santykiai tarp mokytojų ir mokinių	<i>Naujoje mokykloje santykiai tarp vaikų ir mokytojų buvo daug šiltesni, nuoširdesni</i>
	Darna klasėje	<i>Klasė buvo labai darni, vieni kitiems labai paslaugūs</i>
	Džiaugimasis persikėlimu gyventi iš kaimo į miestą	<i>Gražios vilys ir svajonės buvo susijusios su gyvenimo ir mokymosi mieste pranašumais</i>
Aukštesni akademiniai lūkesčiai ir pasiekimai	Džiaugimasis perėjimu į aukštesnę mokymosi pakopą	<i>Baigiau pradinės klases ir perėjau tarsi į aukštesnę mokymosi pakopą</i>
	Džiaugimasis perėjimu į aukštesnio statuso mokyklą	<i>Džiaugiasi, kad mokysisuos gimnazijoje</i>
	Sustiprėjusi mokymosi motyvacija	<i>Atėjus į gimnazinę klasę apėmė didelis noras mokytis, būti geriausiai</i>
	Noras gerai baigti mokyklą	<i>Mokykla, į kurią perėjau, buvo žinoma kaip stipriai paruošianti mokinius egzaminams, o aš norėjau gerai baigti mokyklą</i>
	Pagerėjęs išmokimas	<i>Mokytojai daugiau reikalavo, todėl gavau daugiau žinių</i>
Geresnės savirealizacijos ir tobulėjimo galimybės	Savirealizacijos galimybių naujumas ir įvairovė	<i>Naujoje mokykloje buvo didesnė įvairovė užklasinės veiklos</i>
	Galimybė tobulėti konkrečiose srityse	<i>Mokiausi vienoje klasėje su savo bendraminčiais – sportininkais, buvo galimybė tobulėti</i>
Šiltesni santykiai su tėvais	Padidėjęs tėvų dėmesys vaikams	<i>Atėjus į ketvirtą klasę tėvai nuolat rūpinosi ir klausinėjo kaip sekasi naujoje mokykloje</i>
	Nuoširdesnis tėvų ir vaikų bendravimas	<i>Iki šiol buvusi formalų bendravimą su tėvais pakeitė pašnėkesiai apie naująją mokyklą, kas joje gerai, o kas blogai</i>

Mokinių neigiamų išgyvenimų keičiant mokyklą *kontent* analizės rezultatai

Kategorijos	Subkategorijos	Ištraukos iš interviu tekstų
Sunkumai dėl ryšių su bendraklasiais	Nerimas dėl nepritaipymo prie naujų bendraklasių	<i>Nerimavau, ar pritapsiu naujoje klasėje, ar turėsiu draugų</i>
	Baimė būti atstumtam	<i>Visada bijojau pirmą kartą ateiti į naują klasę, nes manydavau, kad mane atstums</i>
	Vieništumo jausmas	<i>... jaučiausi iš pradžių labai vieniša</i>
	Ignoravimas	<i>Iš pradžių mane akivaizdžiai ignoravo – tiesiog nepastebėdavo</i>
	Tyčiojimasis	<i>Berniukai iš manęs tyčiodavosi... pravardžiudavo ir šaipydavosi</i>
Sunkumai dėl naujų mokytojų	Nerimas dėl to, kaip priims nauji mokytojai	<i>Nerimavau, kaip priims nauji mokytojai</i>
	Sunkumai dėl mokytojų elgesio su nauju mokiniu	<i>Mokytojai buvo nedraugiški ir netolerantiški</i>
	Baimė dėl mokytojų mokymo	<i>Bijojau, kad bus sunku priprasti prie naujų mokytojų ... pamokų aiškinimo</i>
	Baimė dėl prastesnių vertinimų	<i>Bijojau, ar nepablogės pažymiai</i>
Netekties išgyvenimai	Senų draugų praradimas	<i>Nenorėjau palikti senų draugų, kuriuos labai mylėjau</i>
	Geriausio draugo (-ės) praradimas	<i>Gaila buvo palikti vieną draugę, su kuria kartu užaugome ir ėjome į mokyklą iki 3 klasės... ji buvo pati nuostabiausia mano draugė</i>
	Įprastos aplinkos praradimas	<i>Gaila buvo savo mylimo kiemo, darželių, pagaliau kaimo aplinkos, kuri mane taip žavi, nuramina</i>
	Mylimos mokytojos netekimas	<i>Netekau pradinėse klasių mokytojos globos, meilės ir rūpesčio</i>
Sunkumai dėl gyvenamosios vietos pakeitimo	Išvykimas gyventi toliau nuo tėvų	<i>Sunku buvo palikti tėvus, nes teko persikelti gyventi į miestą</i>
	Baimė nepritaipyti mieste	<i>Jaučiau baimę nepritaipyti ... mieste</i>
	Neigiamas požiūris į iš kaimo atvykusį mokinį	<i>Su kaimiečiu naujiesiems klasiokams bendrauti buvo „ne lygis“</i>
Sunkumai dėl mokyklos patalpų ir režimo	Nejaukumas perėjus į didesnę mokyklą	<i>Baugino daug didesnė mokykla</i>
	Orientavimosi naujos mokyklos patalpose sunkumai	<i>Sunkumų sukėlė ... dideli, painūs koridoriai... susirasti reikiamą kabinetą</i>
	Sunkumai dėl pasikeitusio mokymosi režimo	<i>Senoje mokykloje eidavau iš ryto į pamokas, o naujojoje – po pietų... sunku buvo priprasti prie naujo režimo</i>